

УДК 330.341.1:631.11

О.В. Шебаніна, д-р екон. наук, професор
Миколаївський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Постановка проблеми. Україна має потужний виробничий потенціал в аграрній сфері. Але його використання потребує суттєвих перетворень. Для економічного зростання аграрних підприємств необхідно науково обґрунтовані техніко-технологічні зміни, удосконалення організаційної структури, якісні зміни нормативно-законодавчої бази, що в більшості випадків залежить безпосередньо від здатності фахівців до інновацій.

В Україні нормативно-правовою базою, яка регламентує інноваційну діяльність є Закон України "Про інноваційну діяльність", Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні", Закон України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій", Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" та ін. Постійні зміни до основних Законів свідчать про стійкий інтерес держави до забезпечення сучасних перетворень в аграрній сфері на інноваційній основі.

Інноваційний розвиток підприємств базується на інформаційному та інтелектуальному потенціалі, відповідному рівні практичної і теоретичної науки, можливостях окремих спеціалістів продукувати інновації.

Рівень інтелектуального потенціалу будь-якої країни є найважливішою передумовою економічного зростання держави, основою її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в світі все більш тісні зв'язки між науковими дослідженнями і впливом ринку, що викликає ефект прискорення розвитку інноваційного процесу і швидке старіння устаткування, техніки та кінцевого продукту. На противагу бурхливому розвитку високих технологій у передових країнах світу, налагодженню принципово нових взаємозв'язків між науковою та виробничою сферами вітчизняне виробництво опинилося в полоні морально застарілих технологій [1, с. 101]. Наслідками недосконалості технологій є дуже низька продуктивність аграрної праці, недостатня ефективність виробництва. Т. Олійник стверджує, що рівень кваліфікації працівників сільськогосподарського виробництва, зокрема, зайнятих в аграрних підприємствах, має надзвичайно важливе значення для підвищення ефективності виробництва [2, с. 85]. Н. Долгошея вважає, що зміна форм власності на селі та поява нових господарських структур вимагає розробки адекватної системи кадрового менеджменту в аграрному секторі, нових форм і методів управління трудовими ресурсами галузі, оскільки останні поряд з іншими видами економічних ресурсів є вагомим рушієм відтворювальних процесів [3, с.88]. Ефективність підприємницької діяльності суб'єктів господарювання і ступень реалізації трудового потенціалу визначається насамперед на регіональному рівні [4, с. 115].

Формулювання цілей статті. Проаналізувати основні складові потенціалу інноваційного розвитку підприємств АПК та внести пропозиції щодо формування його кадрового забезпечення.

Виклад основного матеріалу досліджень. Усі категорії господарств України використовують 37,2 млн га сільськогосподарських угідь. З них 21,2 млн га користується 42,3 тис. сільськогосподарських підприємств (разом із фермерськими), у т.ч. 4,4 млн га – 34 тис. фермерських господарств, 16,0 млн га користуються 17 млн домогосподарств населення. У 2013 р. проти 2000 р. обсяг виробництва валової продукції сільськогосподарства на 100 га сільськогосподарських угідь збільшено на 84,4 % [5, с. 30].

Миколаївська область має також значний ресурсний потенціал – 2 млн га земельних ресурсів. Майже кожного року відбувається збільшення виробництва валової продукції сільськогосподарства на

100 га сільськогосподарських угідь . Але аграрне виробництво регіону потребує суттєвих змін. Продуктивність праці в сільському господарстві регіону дуже низька, техніко-технологічне забезпечення не досягає рівня 1990 року практично по всіх показниках. Аналізуючи та синтезуючи інформацію по окремим підприємствам встановлено, що на ефективне використання виробничого потенціалу, насамперед, впливає низький рівень кадрового забезпечення. Як кадрове забезпечити інноваційну діяльність аграрних підприємств?

Дослідження кадрових перетворень повинні здійснюватись у двох напрямках:

аналіз кадрів з точки зору трудового потенціалу;

аналіз кадрів як фахівців з високим інтелектуальним потенціалом.

Аналіз кадрів як трудових ресурсів дозволяє оцінити працівників за віком, за статтю, освітою, кваліфікацією. Для визначення ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві використовують показники – продуктивність праці, рівень використання трудових ресурсів, коефіцієнт використання робочого часу, коефіцієнт використання запасу праці, коефіцієнт трудової активності працівників, та ін.

Більш ретельно розглянемо другий напрям формування кадрового потенціалу. Для цього проаналізуємо інноваційне середовище в аграрній сфері з точки зору кадрового складу.

Зміни в чисельності наукових працівників (в Україні наукових кадрів в 1990 р. налічувалося 313079 осіб, в 2010 р. – 89534 осіб, в 2013р. – 77853 осіб) мають негативні наслідки як для економіки країни в цілому, так і для економіки областей. (По Миколаївській області кількість спеціалістів, які виконували науково-технічні розробки в 1995 р. було 4208, в 2006 р. – 1479, а в 2010р. їх налічувалось вже лише 1239 особи, в 2013 р. – 809 осіб). Скорочення в 4-5 разів кількості наукових працівників не має аналогів в світі, де їх чисельність зростає.

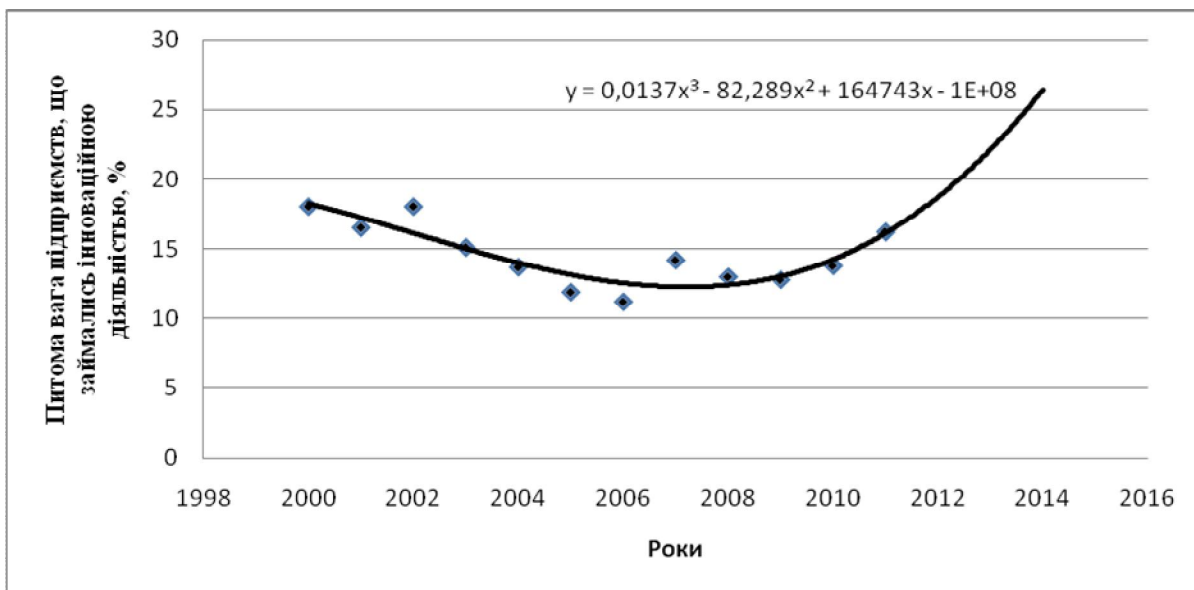
Потенціал аграрної науки України сконцентрований у 71 науковій установі, а в системі аграрної науки працює 5645 науковців. З них – 41 % займаються проблемами рослинництва, землеробством, ґрунтознавством, меліорацією – 15 %, біотехнологіями в рослинництві і тваринництві – 6 %, механізацією та електрифікацією – 7 %, економікою та земельними відносинами – 9 %, ветеринарною медициною – 6 %, тваринництвом – 11 %, проблемами інформатизації – 5 % (за даними Національного наукового центру “ Інститут аграрної економіки ”).

Вважаємо, враховуючи, кризисну ситуацію в тваринництві, критичний рівень технічного оснащення, що ці напрями наукових досліджень потребують більше уваги. Дійсно, Україна сьогодні не

виробляє достатньої кількості м'яса, тому споживання м'ясної продукції майже в два рази менше нормативних показників. Виробництво тваринницької галузі зосереджено в особистих селянських господарствах. На сільськогосподарських підприємствах виробляється менше п'ятої частини загального обсягу м'ясної продукції.

Поступово скорочується питома вага обсягу виконаних науково і науково-технічних робіт у структурі ВВП: в 1996 р. – 1,36 %, в 2000 р. – 1,16 %, в 2010 р. – 0,90 %, в 2013 р. – 0,81 %.

Скорочення бюджетного фінансування, недостатній рівень фінансового забезпечення власними коштами підприємств, не здатність їхнього керівництва та кадрових працівників до бачення перспектив науково-обґрунтованих змін призвело до того, що 90 % аграрних підприємств не використовують інноваційні продукти. Аналіз інноваційної активності підприємств всіх галузей свідчить про її суттєві коливання. В 2000 р. інноваційною діяльністю займалися 18 % підприємств, в 2006 р. – 11,2 %, в 2013 р. – 16,8 % (рисунок).

Інноваційна активність підприємств

*за даними Державної служби статистики України [6]

Зрозуміло, ринок товарів та послуг вимагає нових підходів до функціонування підприємств, тому досліджуючи тенденції інноваційної активності підприємств України на майбутній період встановимо їх стійке зростання. Крім того, в 2015 р. таких підприємств буде вже на 10 % більше.

Створення середовища, сприятливого для науково-технічної й інноваційної діяльності, потребує розробки та практичної реалізації відповідних заходів як на державному, так і регіональному рівнях. Насамперед, це визначає зростання потреб у фахівцях здатних продукувати інновації, здатних впроваджувати інновації та здатних до інноваційного управління на підприємстві.

Важливим є факт суттєвого зростання за останні роки кількості фахівців найвищої кваліфікації, які власні наукові розробки впровадили у виробництво або побудували теоретичне підґрунтя для нових досліджень і на цій основі захистили кандидатську або докторську дисертації.

Чисельність фахівців з науковими ступенями в економіці України

Роки	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб
1995	9759	57610
2000	10339	58741
2001	10603	60647
2002	11008	62673
2003	11259	64372
2004	11573	65839
2005	12014	68291
2006	12488	71893
2007	12845	74191
2008	13423	77763
2009	13866	81169
2010	14418	84000
2011	14895	84979
2012	15592	88057
2013	16450	90113

*за даними Державної служби статистики України [6]

З таблиці маємо, що найвищі темпи зростання кількості спеціалістів найвищого рівня було в 2008 р. по докторам наук (104,5 %), і в 2006 р. по кандидатам наук (105,3 %). Отже, поступово збільшується науковий потенціал ринку праці та ринку освітніх послуг.

Таким чином, в економіці України інноваційний розвиток відбувається за двома протилежними векторами. За одним напрямом – загальне скорочення чисельності науковців, зменшення бюджетного

фінансування на наукові розробки. За іншим – тенденція до зростання інноваційної активності підприємств і збільшення кількості фахівців з науковими ступенями. Така ситуація обумовлена дуже слабкою державною фінансовою підтримкою інноваційного розвитку країни.

Вже з 1998 р. підприємства та організації України фінансують наукові та науково-технічні роботи набагато більше ніж інші джерела разом. Кожен керівник підприємства розуміє, що конкурентні переваги товарів та послуг забезпечують інновації. Найбільший економічний ефект для підприємств досягається у разі, якщо охоплено всі етапи інноваційного процесу – від проведення фундаментальних досліджень до реалізації інноваційного продукту. Особливе значення при цьому має кадрове забезпечення. Кожен працівник має відповідати вимогам: загальнопрофесійним, особистим якостям, здатністю до інновацій, специфічним вимогам конкретного підприємства.

Особливе значення інноваційно-інвестиційний розвиток має в агропромисловому комплексі, продукція якого забезпечує життєздатність людини.

Сільське господарство завжди відрізнялось консерватизмом, що пов'язано з сезонністю виробництва, високою залежністю від природних умов. Для оцінки впровадження інновацій в аграрне виробництво потрібен тривалий термін – не менше одного року. Взагалі, сільське господарство України за врожайністю рослин, продуктивністю тварин, енергоємністю виробництва істотно відстає від інших країн. Для вирішення нагальних проблем та можливості здійснення суттєвих перетворень потрібні кадри з високоякісною освітою.

Зробимо акцент на динаміці зміни рівня освіти працівників сільського господарства України. Лише відповідний рівень освіти дозволяє сприймати та використовувати інформацію, що формує інтелектуальний потенціал агропромислового комплексу. Майже 90 % управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств мають вищу освіту. В селянських господарствах, де виробляється 33,8 % продукції рослинництва і 84,5 % продукції тваринництва, станом на 2013 р. ситуація з освітою складна. Вищу освіту мають менше 8 % голів домогосподарств.

Проаналізувавши зміни освітнього рівня голів сільських домогосподарств за останні сім років можна стверджувати, що постійно зростає їх кількість з повною вищою освітою, а по інших рівнях освіти - чітко визначеної динаміки не існує. Викликає занепокоєння факт, що у 2013 р. в порівнянні з 2011 р. різко збільшився відсоток голів домогосподарств з початковою загальною освітою (чоловіки - на 8,1 в.п., а жінки – 2,3 в.п.)

Отже, враховуючи суттєвий вклад селянських господарств у обсяг валової продукції сільського господарства держава повинна спрямувати зусилля на підвищення рівня освіти голів відповідних господарств. У Франції, наприклад, не можливо землю передати у спадок, якщо у спадкоємця не має повної загальної аграрної освіти.

Основними центрами аграрної освіти на Україні є Вищі аграрні навчальні заклади, серед них – 10 національних. Миколаївський національний аграрний університет займає другу позицію в рейтингу за інтегрованим показником серед усіх аграрних закладів (попереду лише Національний університет біоресурсів та природокористування, м. Київ, 37 тис. студентів).

Національний університет в Україні є структурою, якій притаманні об'єднувальні, інтеграційні, інноваційні функції за гуманітарним, природничо-науковим, технічним напрямками. Робота в університеті відбувається під гаслом “Наука – освіта – новації - впровадження”.

Сучасне виробництво та розвиток наукового потенціалу формують нові вимоги щодо підготовки фахівців. В Миколаївському національному аграрному університеті за останні 3 роки почали готувати фахівців з 8 спеціальностей. Серед них особливе місце займає спеціальність 8.03060102 “Менеджмент інноваційної діяльності”. Найкращі студенти з творчим нестандартним мисленням та високим рівнем знань обрали для навчання цю спеціальність. В результаті навчання випускники даної спеціальності володіють інформацією щодо особливостей національних інноваційних систем зарубіжних країн, розуміють сутність, потреби та пріоритети державної інноваційної політики, здатні розробляти стратегії інноваційної діяльності підприємств, обирати та реалізовувати механізм дифузії знань та трансфер технологій.

Сьогодні сфера інноваційної діяльності потребує спеціалістів, які володіють з одного боку, знаннями сучасних механізмів розвитку економіки, менеджменту, маркетингу, бізнес-планування, з іншого – специфікою наукової та інноваційної діяльності, механізмів їх взаємодії. Саме тому підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в університеті належить до пріоритетних стратегічних завдань формування науково – інноваційного потенціалу України [7].

Основною перешкодою впровадження інновацій є низький рівень інвестиційного забезпечення. Дефіцит коштів не дає можливості замінити застарілий парк техніки, перейти на нові технології. Інвестиції в основний капітал сільського господарства, мисливства та лісового господарства в 2013 р. склали 16145,9 млн грн, що до загального обсягу інвестицій становить 6,5 %.

Зростання інвестиційної привабливості АПК буде сприяти інноваційному розвитку і, як наслідок, потребує зростання інтелектуального потенціалу, формування управлінської еліти, підготовки кваліфікованих фахівців.

Висновки.

1. Важливою особливістю прискорення інноваційного розвитку в АПК є формування найбільш дієвої системи інноваційного управління кадрами в сучасних умовах сільськогосподарського виробництва. Аграрні університети мають бути динамічною ланкою сучасних перетворень в агропромисловому комплексі.

2. Інноваційне середовище в аграрному секторі потребує суттєвих перетворень: збільшення фінансування наукових робіт та науково-технічних розробок, удосконалення структури проведення наукових досліджень за галузевою ознакою.

3. Важливим для можливості прискореного розвитку економіки аграрного сектору є державна підтримка. За умов вагомих інвестицій у наукову виробничу сферу, освіту, трансфер інновацій, розвиток фундаментальної науки Україна може значно наростити експортний потенціал.

4. Для забезпечення можливості інноваційно-інвестиційного розвитку відбувається зміна місця і ролі аграрних університетів. Він є динамічною основою стратегічних перетворень в агропромисловому комплексі. Його основний обов'язок забезпечити трудовий ринок країни висококваліфікованими фахівцями, здатними приймати самостійні рішення, прогнозувати їх наслідки та нести за них відповідальність.

Бібліографічний список: 1. Кулаєць М.М. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / М.М. Кулаєць, М.Ф.Бабієнко[та ін.] // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 100-107. 2. Олійник Т.І. Формування й ефективне використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / Т.І. Олійник. – Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Харків: Магда Ltd, 2008. – 336 с. 3. Долгошея Н.О. Інноваційний механізм розвитку агробізнесу: монографія / Н.О. Долгошея. – Миколаїв: НУК, 2012. – 284 с. 4. Зиновьев И.Ф. Формирование и реализация кадрового экономического потенциала в аграрной сфере: монографія / И.Ф. Зиновьев. – Симферополь: ЧП «Прадприятие Феникс», 2008. – 407 с. 5. Лупенко О.Ю. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук [та ін.] // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38. 6. Офіційний сайт Державної служби

статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Вижва С. Підготовка наукової еліти України / С. Вижва // Вища школа. – 2012. – № 8. – С. 14-27.

Шебанина Е.В. Формирование потенциала инновационной деятельности предприятий. Николаевская область имеет значительный ресурсный потенциал – 2 млн га земельных ресурсов. Но аграрное производство региона нуждается в изменениях. В сельском хозяйстве работает 25 % трудоспособного населения. Анализируя и синтезируя информацию установлено, что кроме финансовой составляющей на трудное положение сельского хозяйства влияет низкий уровень кадрового обеспечения. Рост численности специалистов с научными степенями кандидата и доктора наук коррелирует с темпами роста инновационной активности предприятий. Главной задачей образовательного пространства является формирование кадрового потенциала, способного обеспечить инновационную модель развития экономики Украины и ее интеграции в европейское сообщество. Аграрные университеты Украины должны стать инновационными центрами, и работать по принципу образование - наука - новации - внедрение.

Shebanina O. Formation of innovative potential of enterprises. The Mykolayiv region has a considerable resource potential – 2 mln hectares of land resources. But agricultural production of the region requires alterations. Agriculture occupies 25% of working population. Information analysis and synthesis established that alongside with financial component difficult situation in agriculture is influenced by low staffing support level. Increase in number of specialists with degrees of candidate and doctor of science is correlated with rate of growth of enterprises' innovative activity. Principal objective of educational institutions is formation of staffing potential, capable of supporting innovation model of economy development of Ukraine and its integration into European community. Agrarian universities of Ukraine should become innovative centers and operate according to the principle: education – science – innovations – implementation.